

LTSR AUKŠTŲJŲ MOKYKLŲ MOKSLO DARBAI
FILOSOFIJA, VII, 1966

SAKINIAI IR PSEUDOSAKINIAI

R. PLEČKAITIS

Kartais klaidingais laikomi tokie sakiniai, kurie faktiškai yra pseudosakiniai. Tarybinėje logikos literatūroje šis klausimas, išskyrus neopozityvizmo pateiktos pseudosakinių problemos kritiką, iki šiol mažai tenušviestas. Todėl būtina panagrinėti ką kuriuos semiotikos ir loginės semantikos teiginius.

Semiotika kaip bendroji ženklų teorija nustato bendriausius ženklų vartojimo dėsningumus. Šiuo atveju mus domina ženklo reikšmės supratimas. Semiotikoje ženklas nagrinėjamas kaip reiškiny, esąs tam tikruose santykiuose:

1) su koku nors konkrečiu ar abstrakčiu objektu. Tai reiškia, kad ženklas pažymi objektą, kuris vadinamas ženklo *designatu* (denotatu), ir šiuo atveju kalbama apie *objektinę (daiktinę) ženklo reikšmę*. Ženklas gali turėti kelias objektines reikšmes, kaip tai yra tuo atveju, kai jis nagrinėjamas atitrauktai nuo situacijų, kuriose yra vartojamas;

2) ženklas yra tam tikruose santykiuose su objekto vaizdu žmogaus sąmonėje. Šiuo atveju sakoma, kad ženklas turi *prasminę reikšmę* (arba tiesiog prasmę). Prasminė ženklo reikšmė — tai ženklo savybė nustatyti ženklu pažymimo objekto požymius, bruožus, charakteristikas. Todėl darosi suprantama kodėl galima teigti, kad prasminė ženklo reikšmė (prasmė) yra tai, ką supranta tuo ženklu žmogus, vartojantis arba suvokiantis tą ženklą. Plačiausiai prasminė ženklo reikšmė gali būti suprantama kaip jutiminis-racionalus objekto vaizdas, kai prasminė ženklo reikšmė įgauna vaizdinio ar sąvokos formą;

3) kai ženklą nagrinėjame sąryšyje su žmogaus, vartojančio ženklą, jausmais ir pergyvenimais, turime *ekspresyvinę ženklo reikšmę*. Mūsų tikslams ji nesvarbi.

Sie bendrieji semiotikos teiginiai loginėje semantikoje detalizuojasi. Plačiąja prasme loginė semantika — disciplina, tirianti visas logines kalbos priemones, o siauresne, tikslesne reikšme loginė semantika — disciplina, tirianti santykį tarp minčių ir jomis pažymimų objektų, disciplina, kuri, būdama metalogikos dalis, tiria loginių išskaičiavimų interpretacijas.

Daiktams, reiškiniams mes suteikiame pavadinimus, vardus, o apskritai pasakius — pažymime juos žodžiais. Pvz., turime žodį „Vilnius“. Objektinė šio žodžio reikšmė yra tai, kad juo pažymime tam tikrą miestą. O ta informacija, kurią galima pateikti apie šį miestą (visa jo istorija, dabartis, ateitis ir pan.) sudaro prasminę šio žodžio reikšmę. Jei žodį (vardą, pavadinimą) suprantame, tai reiškia, kad tą informaciją, kuriame slypi, įsisavinome. Iš objektinės ir prasminės tokio žodžio reikšmės

supratimo pirmiausia seka tai, kad, jei suprantame prasminę reikšmę, tai šitai dar nereiškia, kad žodis kiekvienu atveju pažymi kokį nors egzistuojantį objektą. Yra žodžių, kurie turi apibrėžtą prasminę reikšmę, bet nepažymi jokio (bent realiai egzistuojančio) objekto, kaip kad „amžinasis variklis“, „pasaulinė dvasia“, „laumė“ ir pan. Mes suprantame šiuos terminus, nes esame įsisavinę tą informaciją, kuri juose slypi, taigi žinome jų prasmę (prasminę reikšmę), tačiau aišku, kad jokių realių designatų šie žodžiai nepažymi. Jie tepažymi idealizavimo procese sukurtus tokius abstrakčius objektus, kurie neturi mokslinės vertės.

Prasminę sudėtinio žodžio reikšmę apsprendžia jį sudarančių atskirų žodžių prasminė reikšmė ir pobūdis tų taisyklių, pagal kurias sudėtinis žodis sudarytas. Pvz., prasminė sudėtinio žodžio „gyvenamųjų namų statybos kooperatyvas“ reikšmė priklauso nuo to, kaip suprantame žodžių „gyvenamasis namas“, „statyba“, „kooperatyvas“ prasminę reikšmę. Prasminė sudėtinio žodžio reikšmė pakinta, jei pakinta kurio nors jį sudarančio atskiro žodžio prasminė reikšmė. Panašiai ir objektinę sudėtinio žodžio reikšmę apsprendžia objektinė jį sudarančių žodžių reikšmė. Sudėtinis žodis neturi objektinės reikšmės, jei bent vienas iš jį sudarančių žodžių neturi objektinės reikšmės. Pvz., sudėtinis žodis „užburtas paukštis“ neturi objektinės reikšmės, nes, nors žodis „paukštis“ turi objektinę reikšmę, tačiau jos neturi žodis „užburtas“. Gali būti ir taip, kad visi sudėtinį žodį sudarantys atskiri žodžiai turį objektinę reikšmę, tačiau visas sudėtinis žodis objektinės reikšmės gali neturėti, pvz., „apskritas kvadratas“, „didžiausias iš lygiųjų“ ir pan. Sudėtinis predikatas „dvidešimties metrų žmogus“ yra nulinis, nors jo atskiros dalys — nenulinės, mes gerai žinome, kas yra žmogus ir kas yra dvidešimt metrų. Panašių žodžių atžvilgiu nurodoma, kad jie sudaryti logiškai netaisyklingai, pažeidus loginius žodžių sudarymo principus. Svarbiausias tokių žodžių bruožas — prieštaravimas: apvalus kvadratas kartu apvalus ir neapvalus, nes jis kvadratas; didžiausias iš lygiųjų yra kartu lygus kitiems ir nelygus, nes jis didesnis už kitus. R. Karnapas dėl panašiais žodžiais pažymimų objektų sako, kad galima sukurti kalbinę sistemą, pritaikytą tokiems objektams ir besiskiriančią nuo įprastinės kalbos: „Tai, kad tokia kalba turi skirtis nuo įprastinės kalbos, matyti iš šio pavyzdžio: įprastinėje kalboje mes sakome: „baltos varnos ir apvalūs kvadratai neegzistuoja“. Naujoje kalboje vietoj to mes turėtume sakyti: „baltos varnos egzistuoja; tik jos yra ne tikros, o tik galimos. Ir apvalūs kvadratai egzistuoja; tačiau jie yra ne tikri ir ne galimi, bet negalimi“. Aš neabejoju, kad koks nors išradingas logikas galėtų lengvai sukonstruoti tokios rūšies neprieštaringą kalbinę sistemą, jei to reikėtų; jis turėtų suformuluoti kvantifikavimo taisykles, besiskiriančias nuo bendrųjų taisyklių taip, kaip nusako pateikti pavyzdžiai. Svarbiausias klausimas — ne techninė tokios kalbos galimybė, o veikiau jos naudingumas“¹.

Loginis metodas nustatyti, ar turi žodis objektinę reikšmę, ar neturi, yra šis. Reikia nustatyti žodžio sintaksę, t. y. pavartoti žodį predikatu sakinio funkcijoje. Pvz., žodžiui „medis“ elementari sakinio funkcija yra „x yra medis“. Galima atrasti daug objektų (žodžių), kurie šią funkciją atitiks, t. y. pavers ją teisingu sakiniu, pvz., „beržas yra medis“, „šis augalas yra medis“ ir pan. Daug yra ir tokių objektų (žodžių), kurie funkciją „x yra medis“ pavers klaidingu sakiniu, pvz., „obuolys“. Tačiau nerasime nė vieno objekto, kuris paverstų teisingu sakiniu funkciją „x yra absoliuti dvasia“. Todėl tam tikro žodžio pseudoreikšmė ir yra tai, kad, kai šis žodis predikuojuamas sakinio funkcijoje, nėra nė vieno objekto (žodžio), kuris tą sakinio funkciją paverstų teisingu sakiniu.

¹ Р. Карпан, Значение и необходимость, М., ИЛ, 1959, стр. 115—116.

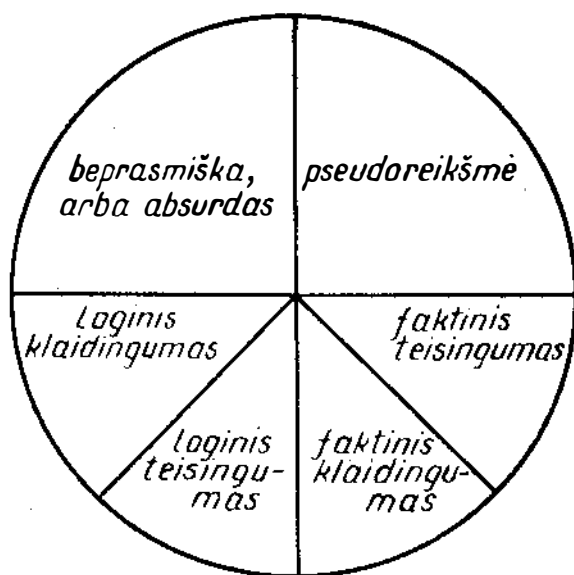
Loginės semantikos teiginius galima perkelti loginei sintaksei, nagrinėjančiai santykius tarp sakinių. Objektinė sakinio reikšmė loginėje sintaksėje yra sakinio teisingumas arba klaidingumas (arba kuri nors kita reikšmė daugiareikšmės logikos atveju), kurie čia pasireiškia kaip abstraktūs objektai. Kodėl, pvz., sakome, kad išraiškos $A \rightarrow B$ ir $A \cdot \overline{B}$ turi tą pačią reikšmę? Todėl, kad jos turi tą patį loginį valentingumą, jų teisingumo reikšmės sutampa:

A	B	\overline{B}	$A \rightarrow B$	$A \cdot \overline{B}$	$\overline{A \cdot \overline{B}}$
t	t	k	t	k	t
t	k	t	k	t	k
k	t	k	t	k	t
k	k	t	t	k	t

Dėl to ir yra teigiama:

Sakinio prasminė reikšmė loginėje sintaksėje — tai jo turinys, jame išreikšta mintis, sprendimas, kuri lieka invariantu, verčiant į kitas kalbas. Sakiniai „Aš dirbu“, „Ich arbeite“, „I work“, „Laboro“, pasakyti skirtingomis kalbomis, visi išreiškia vieną ir tą patį sprendimą ir todėl savo prasme jie visi vienodi. Panaši padėtis ir formalizuotose kalbose, pvz., logikoje, kur, esant kelioms loginių formalizmų sistemoms, galima laisvai pasirinkti vieną iš jų. Pvz., išraiškos $A \cdot B$ ir $A \wedge B$ turi tą pačią prasmę, nes abi išreiškia konjunkciją, tik skirtingais simboliais.

Semantiniu-sintaksiniu požiūriu galima skirti keturias pagrindines reikšmes: teisingumas, klaidingumas, pseudoreikšmė ir beprasmiškumas, arba absurdas. Grafiškai:



Siuolaikinė logika išsaugo nuo seno daromą vadinamųjų logikos ir fakto tiesų skirtingumą, nors ir atmeta absoliutų šio skirtingumo pobūdį. Loginis teisingumas — reikšmė, kuriai nustatyti pakanka vien tik

duotosios loginės sistemos priemonių. Tuo tarpu fakto tiesai nustatyti būtina kreiptis į tikrovę, patikrinti, ar atitinka mintis realią padėtį. Jei norime nustatyti sakinio „Šiame kambaryje stovi stalas“ teisingumą, reikia patikrinti tai (ar patiems užėti į kambarį, ar tikėti kitų žmonių parodymais). Tuo tarpu sakinio „Šiame kambaryje yra stalas arba stalo nėra“ teisingumui nustatyti nerėikia faktinio patikrinimo, užtenka logikos priemonių. Šiame sakinyje išreiškiama loginė tiesa, sakinyje teisingas vienas dėl savo loginės formos. Tokia forma ($A \vee \bar{A}$) pasakyti sakiniai yra visuomet teisingi dviejų reikšmių logikoje.

Pseudoreikšmė — tai netikroji sakinio reikšmė. Atskiras žmogus gali manyti, kad sakinyje yra teisingas arba klaidingas, kai tuo tarpu tas sakinyje, objektyviai paimtas, neturi tikrosios reikšmės, yra pseudosakinyje. Pseudosakinius sukuria subjektyvi žmogaus nuomonė, suteikdama sakiniui teisingumo arba klaidingumo reikšmę, tuo tarpu kai tas sakinyje negali būti laikomas nei teisingu, nei klaidingu.

G. Fregė, kartu su C. Pirsu padėjęs pagrindus tai logikos šakai, kuri vėliau buvo pavadinta logine semantika, sukurtoje prasmės teorijoje pabrėžė, kad yra sakinių, neturinčių reikšmės. Tegul turime sakinį: „Odisejas buvo išmestas į Itakės krantą giliai miegas“. Teisingas šis sakinyje ar klaidingas? Nesunku suvokti, kad kalbėti apie šio sakinio teisingumą ar klaidingumą netenka. Jei Odisejas niekuomet negyveno, tai kokia prasmė kelti klausimą, teisinga ar klaidinga tai, kad jis buvo išmestas į Itakės krantą giliai miegas. Šis sakinyje yra pseudosakinyje. Tačiau prasmę šis sakinyje turi (o senovės graikams jis turėjo ir tikrąją reikšmę). Mes gerai suprantame, ką šiame sakinyje norima pasakyti. Todėl aišku, kad jei sakinyje turi prasmę, tai mes ją suvokiame anksčiau, negu nustatome, koks yra duotasis sakinyje teisingumo požįūriu. Panašiai ir sakinyje „Po mirties siela turi atkentėti už padarytas nuodėmes“ yra pseudosakinyje, tačiau mes jį suprantame, jo prasmę žinome. Pseudosakiniui jis yra todėl, kad jame pavartotas terminas „siela“ suprantamas kaip „nemirtinga siela“, o toks objektas neegzistuoja. Tad griežtu loginiu požįūriu religinio tikėjimo sakiniai yra ne klaidingi, bet jie yra pseudosakiniai, jei juose neegzistuojančiam objektui priskiriami kokie nors požįymiai. Tik vienu atveju religinio tikėjimo sakiniai gali būti laikomi klaidingais, būtent, kai jie esti vadinamojo egzistavimo sakiniiais, pvz., „dievas egzistuoja“, „stebuklą yra“ ir pan. Panašiai reiktų vertinti ir pasakas.

Jei netenka kalbėti apie pseudosakinio teisingumą ar klaidingumą, tai natūralu, kad pseudosakinio neigimas taip pat yra pseudosakinyje.

Loginiu požįūriu pačią svarbiausią pseudosakinių sudarymo priežastį yra nurodęs G. Fregė. Jei sakinyje pavartotas žodis neturi objektinės reikšmės ir jei tuo žodžiu pažįmėtam objektui priskirsime kokius nors požįymius, tai apie šitaip sudaryto sakinio teisingumą ar klaidingumą kalbėti netenka. Tuos vardus, pavadinimus, kurie nepažįmi jokių realiai egzistuojančių objektų, Fregė vadina tariamais tikriniais vardais. Toks pvz., yra vardas „Odisejas“. Fregė nurodo, kad, konstruojant mokslus, formalizuotose kalbose tariamų tikrinių vardų neturi pasitaikyti². Tad Fregė logiškai pagrindžia vieną trivialių mokslinio tyrimo problemų: jei pasakome šakinius, kuriuose figūruoja tam tikrų objektų pavadinimai, tai tie patys objektai turi egzistuoti. Konstruktyvinė logika vėliau dar pridėjo tai, kad teisę vartoti sakinius su objektų pavadinimais turime tada, kai nurodytas efektyvus būdas tiems objektams sukurti. Konstruktyvinėje logikoje objekto su užduotomis savybėmis egzistavimas laikomas įrodytu, kai

² G. Frege, Über Sinn und Bedeutung, „Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik“, Bd. 100, 1892, S. 41.

nurodomas efektyvus būdas potencialiai realizuoti objektą su tomis savybėmis. Ryšium su tuo klasikinės logikos veiksmai konstruktyvinėje logikoje įgauna kitokią prasmę, kaip kad matome iš vieno konstruktyvinės logikos varianto — vadinamųjų problemų išskaičiavimo:

simbolis A traktuojamas: „išspręsti problemą A “;

formulė \bar{A} reiškia: laikant A išspręstą teigiama prasme, atrasti prieštaravimą;

formulė $A \cdot B$ — išspręsti abi problemas A ir B ;

formulė $A \vee B$ — išspręsti bent vieną iš nurodytų problemų;

formulė $A \rightarrow B$ — surasti būdą išspręsti problemai B , žinant problemas A išsprendimą. Kitaip tariant, suvesti problemas B išsprendimą į problemas A išsprendimą;

formulė $\forall x P(x)$ — pateikti bendrą metodą išspręsti problemai $P(x)$ kiekvieno x atžvilgiu.

Logikoje vyko ir vyksta diskusijos klausimu, kaip turi būti traktuojami objektai, kurių egzistavimas neįrodytas. G. Fregė nuomone, jei objekto egzistavimas neįrodytas, tai jo negalima įvesti į teoriją deskriptyviais apibrėžimais. R. Karnapas, apskritai laikydamasis Fregės pažiūros, pateikė tokį klausimo sprendimą: norint įrodyti objektą egzistuojant, nebūtina jį betarpiškai demonstruoti; pakanka įrodyti, kad toks objektas negali neegzistuoti. Tokiu atveju deskriptyviais apibrėžimais galima įvesti į mokslą naujus abstrakčius objektus, pvz., menamuosius skaičius.

Idomą ir naudingą pažiūrą dėl operavimo neįrodytais objektais išvystė D. Hilbertas. Jis teigia, kad galima įvesti į teoriją objektus, kurių egzistavimas neįrodytas, ir tada teorija įgauna hipotetinį pobūdį. Bet objektai įvedami į teoriją tam tikru būdu, būtent epsilon-operatoriaus (ϵ) dėka: „jei toks objektas egzistuoja“. Šitaip įvedant neegzistuojančius objektus į teoriją, nekyla kokių nors nesusipratimų. Savo ϵ -teoremoje Hilbertas teigia, kad, jei, įrodant kurią nors teoremą, naudojamės objektu, įvestu ϵ -simboliu, ir jei šiam įrodymui galima surasti kitą įrodymą, kuriame ϵ -simbolis nefigūruoja, tai šitai reiškia, kad objektas, įvestas ϵ -simboliu, teisėtas ir juo galima naudotis. Šitaip į teoriją galima įvesti objektus, kurių egzistavimas neįrodytas, esant sąlygai, kad jų nebuvo pradinėse prielaidose ir jie išnyks galutinėse išvadose. Tokiu atveju ta prielaida, kurioje yra terminas, įvestas ϵ -simboliu, pati yra neįrodyta, tačiau su ja operuojama kaip su įrodyta dėl to, kad pagal dedukcijos teoremą ji gali būti pašalinta.

Dargi neegzistuojančio objekto įvedimas į teoriją ϵ -operatorium padeda įrodyti to objekto neegzistavimą. Kaip žinoma, patikimiausia priemonė kuriam nors teiginiui paneigti yra sekmenų išvedimas iš duotojo teiginio ir tų sekmenų klaidingumo įrodymas. Jei į teoriją, pvz., biologiją, įvesime sakinius, kuriuose figūruos terminas „gyvybinė jėga“ ta prasme, kaip jį supranta vitalizmas, tai biologijos teorijoje atsiras daugybė prieštaravimų, neatitikimų faktams, ši teorija ims prieštarauti ir kitiems mokslams. Visa tai įgalina įsitikinti, kad objektas „gyvybinė jėga“ neegzistuoja.

Tad sakiniai, kai jie nėra egzistavimo sakiniai, neturi ϵ -operatoriaus, bet turi terminus, žyminčius neegzistuojančius objektus, yra pseudosakiniai. Kyla klausimas, kokius sakinius galima išvesti iš pseudosakinių? Kad iš vieno pseudosakinių seka kiti pseudosakiniai — savaime suprantamas dalykas. Bet pseudosakiniai gali privesti prie klaidingų arba prie teisingų sakinių. Šiuo atveju pseudosakiniai dažniausiai vartojami kartu su teoriniais sakiniiais. Pseudosakiniai, kuriuose figūravo terminai „flogistonas“, „amžinasis variklis“ ir pan., ne tik vedė į klaidingas išvadas, bet kartu su teoriniais sakiniiais atvedė ir į teisingas išvadas ta prasme, kad buvo sudaryti teisingi sakiniai, neigiant flogistono, amžinojo variklio

egzistavimą. Bet galima sudaryti ir tokių samprotavimų, kurių prielaidos būtų vien tik pseudosakiniai ir būtų galima iš tokių prielaidų gauti teisingas išvadas. Viena sakinių logikos taisyklių, vadinama materialiosios implikacijos paradoksu, teigia: teisingas sakinyss seka iš bet kurio kito sakinio (teisingo arba klaidingo). Sakysime, kad turime klaidingas prielaidas:

Duona pagaminta iš akmens.
Akmuo maistingas.

Logiškai iš jų seka teisinga išvada: „Duona maistinga“. Panašiai klaidingų prielaidų vietoj galime paimti prielaidas, kurias sudaro pseudosakiniai:

Visi nykštukai gyvena miškuose.
Visi nykštukai yra žmonės.

Logiškai seka teisinga išvada: „Kai kurie žmonės gyvena miškuose“. Pseudoterminų išvadoje nėra. Žinoma, teisingų sakinių išvedimas iš pseudosakinių yra toks pats atsitiktinis atvejis, kaip ir teisingų sakinių išvedimas iš klaidingų sakinių.

Nuo pseudoreikšmės reikia skirti reikšmę „beprasmiška“, arba „absurdas“. Beprasmiškais, arba absurdiškais, sakiniais įvairiuose samprotavimuose dažnai laikomi tokie sakiniai, kurie yra labai klaidingi, kurie prieštarauja sveikam protui ir mokslo nustatytoms tiesoms. Pvz., sakoma, kad sakinyss „Žemė nejuda“ yra absurdiškas. Panašiai ir religinio tikėjimo sakiniai dažnai vadinami absurdiškais. Tačiau loginės semantikos požiūriu sakinių, net jei jie ir labai klaidingi, absurdiškais pavadinti negalima. Jie tėra klaidingi. Absurdiškais juos galima pavadinti pragmatiniu požiūriu. Tai nurodo ir R. Karnapas: „Negriežta prasme paprastai kartais laikomas beprasmišku sakinyss arba klausimas, jei jo iškelimas visiškai bergždzias (pvz., klausimas: „Koks vidutinis kūno svoris tų asmenų. Vienoje, kurių telefono numeris baigiasi „3“?); arba taip pat sakinyss, kuris visai aiškiai klaidingas (pvz., „1910 metais Viena turėjo 6 gyventojus“), arba toks, kuris ne empiriškai, bet logiškai klaidingas, taigi yra prieštaringas (pvz., „Asmenys A ir B yra kiekvienas vienais metais senesnis už kitą“). Šios rūšies sakiniai, kad ir bergždzi arba klaidingi, vis dėlto yra prasmingi; nes tik prasmingus sakinius apskritai galima skirstyti į (teoriškai) vaisingus ir nevaisingus, teisingus ir klaidingus“³.

Logiškai prieštaringo sakinio negalima laikyti absurdišku dėl to, kad jis turi prasmę. Logiškai prieštaringas, arba logiškai klaidingas, sakinyss gaunamas neigiant logines tiesas, t. y. visuomet teisingus pasakymus. Kadangi visuomet teisingas pasakymas yra prasmingas, tai turi prasmę ir jo neigimas, kuris yra visuomet klaidingas pasakymas. Karnapo pateiktame pavyzdyje neigiama visuotinė tiesa, kad du asmenys negali būti kiekvienas vienas už kitą senesnis: $xRy \cdot yRx \rightarrow (xRy \cdot yRx)$, kur R reiškia „būti senesniu“. Tuo tarpu teisingame sakinyje turime: $xRy \cdot yRx \rightarrow (xRy \vee xRx)$.

Loginėje semantikoje beprasmiškais, arba absurdiškais, vadinami sakiniai, neturį prasmės, o todėl mes jų ir nesuprantame, pvz., „Tas teiginys yra mėlynas“, „Metras daugiau už kilogramą“, „Sapnas buvo 30 cm ilgio“ ir pan. Semantinės-sintaksinės beprasmiškų sakinių atsiradimo priežastys yra kelios. Beprasmiški sakiniai atsiranda dėl to, kad dirbtinai nustatomi ryšiai tarp objektų, paimtų iš tokių skirtingų sričių, kurios daro negalimą to ryšio buvimą tarp tų objektų. Beprasmiškais reikia laikyti ir neužbaig-

³ R. Carnap, *Überwindung der Metaphysik durch logische Analyse der Sprache*, „Erkenntnis“, Bd. 2, H. 4, 1931, S. 220.

tus sakinius, pvz., „Kaišiadorys yra tarp Kauno“. Užrašymai $A \vee (A \cdot B) \rightarrow$ logikoje nelaikomi prasmingais, nes jie neužbaigti. Savavališkas dirbtinis ženklų junginys, nesudaręs nė atskirų žodžių, taip pat laikomas beprasmišku, pvz., „kondrinbon dondrinban“. Neturi prasmės ir tokie užrašymai logikoje, kaip $A \cdot \vee B$; $\bar{A} \rightarrow B \rightarrow \neg A$, nes jie sudaryti, pažeidus loginių formulių sudarymo sintaksines taisykles.

Viena beprasmiškų sakinių atsiradimo priežasčių — nesilaikymas reikalavimų, numatytų B. Raselo sukurtoje loginių tipų teorijoje. Ši teorija buvo sudaryta, siekiant pašalinti loginius paradoksus (antinomijas), ir jos esmė, trumpai sakant, tokia. Pavadinkime predikatyvia sąvoką, kai jai pačiai tinka joje mąstomas požymis. Pvz., sąvoka „abstraktumas“ yra abstrakti. Jei sąvokoje mąstomo požymio pačiai tai sąvokai negalima priskirti, pavadinkime sąvoką nepredikatyvia. Pvz., sąvoka „dorybė“ nėra dorybė. Pagal negalimo trečiojo dėsni sąvoka „nepredikatyvumas“ yra arba predikatyvi, arba nepredikatyvi. Tarkime, kad ji predikatyvi. Bet predikatyvia ką tik pavadiname sąvoką, kai joje mąstomą požymį galima jai pačiai priskirti. Tad, priskyrus požymį „nepredikatyvumas“, sąvoka virsta jau nepredikatyvia. Tarkime dabar, kad sąvoka „nepredikatyvumas“ yra nepredikatyvi. Bet tada, pagal aukščiau priimtą nepredikatyvumo apibrėžimą, išeina, kad ši sąvoka yra predikatyvi, nes joje mąstomas požymis tinka jai pačiai. Tad abi prielaidos yra prieštaringos. Prileidę, kad sąvoka „nepredikatyvumas“ yra predikatyvi, priėjome išvadą, kad ji nepredikatyvi; prileidę, kad sąvoka „nepredikatyvumas“ yra nepredikatyvi, priėjome išvadą, kad ji predikatyvi. Visa tai galima užrašyti klasikine loginio paradokso formule: $(A \rightarrow \bar{A}) \cdot (\bar{A} \rightarrow A)$.

Raselo sukurtoji loginių tipų teorija įgalina panašių paradoksų išvengti. Pagal šią teoriją visi sąvokose mąstomi požymiai (savybės ir santykiai) suskirstomi į tipus. Panagrinėkime, pavyzdžiui, kaip į tipus skirstomos savybės. Tokiu atveju pirmiausia išskiriami „individai“, t. y. objektai, kurie nėra savybės. Jie sudarys nulinį laipsnį. Individų savybės sudarys pirmąjį laipsnį. Individų savybių savybės sudarys antrąjį laipsnį ir t. t. Tokie objektai kaip „stalas“, „gėlė“ yra individai; „keturkampis“, „raudonas“ yra pirmojo laipsnio savybės; „erdvinė savybė“, „spalva“ yra antrojo laipsnio savybės ir t. t. Tipų teorija reikalauja, kad pirmojo laipsnio savybę galima priskirti arba nepriskirti tik individams. Pvz., jei a ir b yra kokie nors individai (kūnai), tai galime pasakyti: „ a yra keturkampis“, „ b nėra raudona“. Šie sakiniai gali būti teisingi arba klaidingi, bet visais atvejais jie prasmingi. Tačiau pirmojo laipsnio savybės negalima priskirti pirmojo laipsnio arba aukštesnio laipsnio savybėms. Priešingu atveju gautume prasmės neturinčius sakinius, pvz., „keturkampis yra raudona“, „spalva yra raudona“. Antrojo laipsnio savybę galima priskirti arba nepriskirti pirmojo laipsnio savybei, pvz., „keturkampis yra erdvinė savybė“, „raudona yra spalva“. Tačiau antrojo laipsnio savybės negalima priskirti individams, antrojo ir aukštesnio laipsnio savybėms, nes priešingu atveju gautume beprasmiškus sakinius: „ a yra erdvinė savybė“ (pvz., „stalas yra erdvinė savybė“), „ b yra spalva“ (pvz., „rožė yra spalva“), „spalva yra erdvinė savybė“ ir pan. Tad pagal loginių tipų teoriją n laipsnio savybę tegalima priskirti $n-1$ laipsniui. Šios taisyklės laikantis, aukščiau pateiktas „nepredikatyvumo“ paradoksas neatsiranda. Neatsiranda dėl to, kad predikatyvumo ir nepredikatyvumo apibrėžimai sudaryti, nesilaikant šios taisyklės.

Raselas parodė, kad, neskiriant sakinių tipų, operuojant teiginiu „visi sakiniai“, prieinama beprasmiškų sakinių. „Paimkime, pavyzdžiui, negalimo trečiojo dėsni formoje „visi sakiniai yra teisingi arba klaidingi“. Jei mes iš šio dėsni išvedame, kad, kadangi negalimo trečiojo dėsnis yra

sakinys, negalimo trečiojo dėsnis yra teisingas arba klaidingas, tai mes padarome ydingojo rato klaidą. Kad „visi sakiniai“ galėtų virsti teiseta visuma, pirmiau tai turi būti koku nors būdu apribota, ir kiekvienas apribojimas, kuris tai įteisina, turi teigti apie visumą ir iš visumos iškristi⁴. Raselas parodo, kad ir tas išradingas skeptikas, kuris tvirtina, kad nieko nežino, teigia beprasmybę, visuma, apie kurią jis teigia, netaisyklingai sudaryta. Kad skeptiko teigimas įgautų prasmę, būtina objektus, kurių atžvilgiu jis teigia savo nežinojimą, apriboti, išskirti loginius tipus.

Nors beprasmiškuose sakiniuose loginė sintaksė yra pažeista, tačiau istorinė-gramatinė sintaksė daugeliu atvejų būna išlaikyta. Sakinys „Sapnas buvo 30 cm ilgio“ istoriniu-gramatiniu požiūriu nepriekaištingas.

Reikia pažymėti, kad kartais sunku nustatyti ribą tarp pseudosakinių ir beprasmiškų sakinių. Panagrinėkime tokį atvejį, kad sakinyje pasakytus žodžius sudaro pseudoterminai ir loginės konstantos. Šį atvejį iliustruoja toks Hegelio sakinys: „Taigi gryna būtis ir grynas niekas yra tas pats“. Tokių objektų, kaip „gryna būtis“ ir „grynas niekas“, kaip juos suprato Hegelis, faktiškai nėra, šie žodžiai yra pseudoterminai. Visi kiti nagrinėjamo sakinio žodžiai turi bendriausią reikšmę ir priklauso logikos kompetencijai. Kadangi esminis absurdiškų sakinių bruožas yra tas, kad jie neturi prasmės, tai ir kyla klausimas: ar supranta duotąjį sakinį žmogus, žinąs Hegelio filosofiją?

Pseudosakiniai ypač akcentuojami neopozityvizmo filosofijoje. Kaip yra žinoma, tradicinės filosofijos problemas neopozityvistai apskelbė pseudoproblemomis, o atsakymus į šias problemas — pseudosakiniais. Jei pozityvioji jų programos dalis reiškė mokslinio pažinimo loginės struktūros tyrimą, mokslo kalbos loginę analizę matematinės logikos priemonėmis, tai negatyvioji programos dalis reiškė pašalinimą metafizikos, arba tradicinės filosofijos, problemų. Paremta empirizmu ir griežtos loginės analizės principais, neopozityvizmo programa pirmiausia buvo nukreipta prieš grubias idealizmo formas. Bet metafizinėmis spekuliacijomis buvo pavadinta ne tik tradicinė idealistinė, bet ir materialistinė filosofija. Apskritai paėmus, buvo paskelbta, kad tradicinė filosofija turi užleisti savo vietą mokslo filosofijai, t. y. mokslo logikai ir metodologijai neopozityvistinėje interpretacijoje. Tradiciniai filosofijos klausimai ir atsakymai į juos neatitiko neopozityvistų sudaryto verifikavimo principo reikalavimų.

Savo loginės analizės teoriją Vienos būrelio nariai sudarė, remdamiesi B. Raselo („Principia Mathematica“) ir L. Vitgenšteino („Logikos-filosofijos traktatas“) idėjomis. Tirdamas loginius matematikos pagrindus ir matematikos filosofiją, o taip pat remdamasis kitų matematinės logikos kūrėjų (Fregės, Peano) darbais, Raselas priėjo nuomonę, kad matematinė logika, išdėstyta veikale „Principia Mathematica“, gali būti priemone reikšti bet kuriam pažinimui. Sakinių logika čia laikoma pagrindine visos loginės teorijos dalimi, sudėtinio sakinio teisingumo reikšmė priklauso nuo jį sudarančių paprastų sakinių teisingumo reikšmių. Logika operuoja elementarių sakinių teisingumo reikšmėmis kaip iš anksto užduotimis. Klausimas, nuo ko priklauso elementaraus sakinio teisingumo reikšmė, jau ne logikos, bet filosofijos klausimas, nes elementaraus sakinio teisingumo reikšmei nustatyti nėra loginių priemonių. Raselo nuomone, ji nustatoma empiriškai, patyrimu. Perėmęs šias idėjas, Vitgenšteinas teigė, kad elementaraus sakinio teisingumas išaiškėja, nustatant jo verifikavimo būdą. Jei elementaraus sakinio teisingumo negalima patikrinti empiriškai, tai jis esą neturi pažintinės reikšmės, ir tokius sakinius Vitgenšteinas vadina pseudosakiniais: „Daugelis sakinių ir klausimų, pasakytų dėl filosofijos

⁴ A. N. Whitehead and Russell, *Principia Mathematica*, vol. 1, Cambridge, 1925, p. 38.

problemų, ne klaidingi, bet beprasmiški. Todėl mes apskritai negalime atsakyti į tokios rūšies klausimus, mes galime tik nustatyti jų beprasmiškumą. Daugelis filosofų klausimų ir sakinių išplaukia iš to, kad mes nesu-
prantame mūsų kalbos logikos.

(Jie priklauso tokios rūšies klausimams, kaip: ar gėris daugiau ar mažiau tapatingas, negu grožis?) Ir nenuostabu, kad pačios giliausios problemos iš tikrųjų nėra problemos⁵. Naujai traktuojamos filosofijos paskirtį Vitgenšteinas nusako taip: „Filosofijos tikslas — loginis minčių paaiškinimas.

Filosofija ne teorija, bet veikla.

Filosofinį darbą iš esmės sudaro išaiškinimai.

Filosofijos rezultatas — ne kažkoks kiekis „filosofijos sakinių“, bet sakinių paaiškinimas.

Filosofija turi paaiškinti ir griežtai išskirti mintis, kurios be šito yra tarsi tamsios ir padrikos⁶.

Dėl tokio filosofijos supratimo ir apskritai dėl filosofijos problemų paskelbimo pseudoproblemomis Raselas taikliai pastebėjo, kad teiginiai, kuriuos tenka pasakyti, norint paaiškinti Vitgenšteino teoriją, yra tokie, kad juos pati ši teorija pasmerkia kaip beprasmiškus.

Vitgenšteinas teigė, kad logikos ir matematikos teiginiams neįmanoma nustatyti empirinio teisingumo sąlygų, ir todėl siūlė traktuoti juos ne kaip teiginius apie tikrovę, bet kaip turinčius grynai formalią reikšmę, kaip tuščias tautologijas. Esą jie tėra schemos, sutvarkančios mintis, kalbos išraiškas. Logikos teiginių teisingumas nustatomas išimtinai logine analize.

Atsisakę Vitgenšteino ontologinio atomizmo, Vienos būrelio nariai pakeitė jį mokslo kalbos logine analize, kurioje svarbiausias vaidmuo teko verifikavimo principui. Vystydami toliau Vitgenšteino pažiūras, Vienos būrelio nariai sudarė vadinamąjį pažintinės sakinių reikšmės principą, kuris yra verifikavimo principo pagrindas. Pagal šį principą pažintinę reikšmę turi teiginiai su empiriškai nustatomomis jų teisingumo sąlygomis, jų teisingumas nustatomas, juos patikrinant jutiminiu patyrimu. Tai vadinamoji *empirinė sakinių reikšmė*. Pažintinę reikšmę taip pat turi formalaus-loginio pobūdžio teiginiai, jų teisingumas nustatomas išimtinai logine analize. Tai vadinamoji *loginė sakinių reikšmė*. Tokiais teiginiais buvo laikomos logikos ir matematikos tiesos. Tad pagal verifikavimo principą sakinyje pažintinę reikšmę turi tada, kai žinome būdą, kaip patikrinti sakinio teisingumą. O tie sakiniai, kuriems patikrinti nėra būdo, nėra priemonių nustatyti, kokie jie yra teisingumo požiūriu, buvo pavadinti pseudosakiniais. Tradicinės filosofijos sakiniai esą pseudosakiniai, neturį nei empirinės, nei loginės reikšmės.

Karnapo nuomone, pseudosakiniai atsiranda tada, kai sakiniuose pasitaiko pseudoterminai. Taip teigia ir loginė semantika. Visas klausimas čia tas, kad, teisingai laikydamas pseudoterminais tokius idealistinės filosofijos terminus, kaip „absoliutas“, „objektyvi dvasia“, „absoliuti dvasia“ ir kt., Karnapas pseudoterminais laikė ir tokius terminus, kurie gali būti suprasti materialistiškai, kaip kad „idėja“, „besąlygiškumas“, „begalybė“, „pirmasis principas“ ir kt. Su šiais ir jiems panašiais terminais

⁵ Л. Витгенштейн, Логико-философский трактат, 4.003. М., ИЛ, 1958, стр. 44.— Kai Vitgenšteinas apibūdina pseudosakinius kaip beprasmiškus, tai terminą „beprasmiška“ čia reikia suprasti taip, kad Vitgenšteino nustatyti beprasmiški sakiniai turėtų patekti į plotą „pseudoreikšmė“, o ne į plotą „beprasmiška“ aukščiau pateiktame pagrindinių loginių reikšmių išdėstyme. Sios pažiūros laikėsi ir Vienos būrelio nariai, reikšmė „absurdas“ žymėdami tik visišką nesąmonę (Unsinn), o prasmės nebuvimą žymėjo terminu Sinnlosigkeit.

⁶ Ten pat, 4. 112, p. 50.

sudaryti sakiniai esą pseudosakiniai. Be to, pseudosakiniai gali atsirasti dar ir dėl to, kad sakinyje esą žodžiai gali būti netaisyklingai sujungti semantiniu-sintaksiniu požiūriu, ir tada sakinio neįmanoma verifikuoti. Karnapas teigia, kad tradicinės filosofijos teiginiai yra panašaus pobūdžio, kaip ir sakinyje „Cezaris yra pirminis skaičius“, tik tai esą ne taip lengva nustatyti. „Jei mūsų tezė, kad metafizikos sakiniai yra pseudosakiniai, yra teisinga, tai, vadinasi, logiškai korektiškai sudarytoje kalboje metafizika visiškai negali būti išreikšta“⁷. Karnapas sako, kad yra klausimai apie tikrovę, apie faktus — į tokius klausimus atsakoma empirinės reikšmės sakiniais. Toliau yra klausimai apie mokslo kalbą — į juos atsakoma loginėje analize. Pagaliau yra pseudoklausimai, į kuriuos atsakoma pseudoatsakymais, kurie ir sudaro tradicinę filosofiją. Tokiais pseudoklausimais Karnapas laiko klausimus apie tuos objektus, kurių nėra specialiuose moksluose.

„Filosofijos problemų loginė analizė,— rašo Karnapas,— dabar rodo, kad jos turi labai įvairių pobūdį. Tų objektinių klausimų (Objektfragen), kurių objektų nėra specialiuose moksluose, atžvilgiu kritinė analizė aiškiai nustatė, kad tai yra pseudoklausimai. Tariamieji metafizikos, vertybių filosofijos, etikos (jei ji turi būti normatyvine disciplina, o ne psichologiniu-sociologiniu faktų tyrimu) sakiniai yra pseudosakiniai; jie neturi jokio teorinio turinio, bet yra tik pasakymai apie jausmus, kurie klausytojui vėl sukelia jausmus ir norus. Likusioje filosofijos srityje reikia pirmiausia išskirti psichologinius klausimus; jie priklauso psichologijai, empiriniam specialiam mokslui ir yra jo traktuojami savais empiriniais metodais. [Kartu, žinoma, neturi būti uždrausta aptarti psichologijos klausimus loginiuose tyrimuose; kiekvienas gali savo klausimą taip sudaryti, kaip tai jam atrodo tinkamiausia; tik turi būti perspėjama neignoruoti skirtumo tarp tikrai logikos (arba pažinimo teorijos) klausimų ir psichologijos klausimų; dažnai iš klausimo formulavimo nebūna aišku, ar jis laikomas psichologijos ar logikos klausimu, ir dėl to atsiranda daug painiavos.] Kitus klausimus, įprastiniais pavadinimais — logikos, pažinimo teorijos, gamtos filosofijos, istorijos filosofijos ir t. t. klausimus, tie, kurie laiko metafiziką ne mokslu, kartais apibūdins kaip mokslinės filosofijos klausimus. Šie klausimai jų įprastiniu formulavimu yra iš dalies loginiai, o iš dalies objektiniai klausimai, kurie remiasi specialiųjų mokslų objektais. Bet, be to, filosofų nuomone, objektus, kuriuos taip pat nagrinėja specialieji mokslai, filosofijos klausimai turi nagrinėti visai kitu požiūriu, būtent tik filosofiniu požiūriu.

Priešingai tam, mes norime čia pateikti pažiūrą, kad visi kiti filosofijos klausimai yra logikos klausimai. Taip pat tariamieji objektiniai klausimai yra klaidingai įforminti kaip logikos klausimai. Tiriamas specifinis filosofinis požiūris, kuriuo čia turi būti traktuojami mokslo objektai, taip pat atkrinta, kaip anksčiau jau buvo atmestas tariamas specifinis metafizikos filosofinis požiūris. Be atskirų specialiųjų mokslų klausimų, kaip tikri moksliniai klausimai lieka tik mokslo loginės analizės, jo sakinų, sąvokų, teorijų ir t. t. klausimai. Mes norime šį klausimų kompleksą reziumuotai pavadinti mokslo logika“⁸. Kaip matome, Karnapas čia pasisako labai kategoriškai.

Siame straipsnyje nesiekiama pateikti verifikavimo principo vystymosi istorijos, t. y. kaip kito elementarių sakinių empirinio patikrinimo priemonės ir metodologija (protokoliniai sakiniai, konstatacijos, fizikaliz-

⁷ R. Carnap, Überwindung der Metaphysik durch logische Analyse der Sprache, S. 228.

⁸ R. Carnap, Logische Syntax der Sprache, Wien, 1934, S. 204—205.

mas, falsifikavimas, hipotetinė-deduktyvinė sistema, sintaksinis ir semantinis verifikavimo principo etapai ir kt.). Visa tai išdėstyta tarybinėje neopozityvizmo kritikai skirtoje literatūroje⁹. Pažymėsiu tik kai kurias išvadas iš verifikavimo principo ir su jomis susijusias priežastis, dėl kurių patyrė krachą neopozityvistų programos negatyvioji dalis, t. y. kodėl jiems nepavyko įrodyti, kad filosofijos problemos yra pseudoproblemos ir jos sakiniai — pseudosakiniai. Nepavyko įrodyti todėl, kad jie suteikė visuotinį pobūdį formaliai loginiams metodams, suabsoliutino juos, matematinės logikos priemonėmis norėjo išspręsti problemas, išeinančias už matematinės logikos galimybių ribų.

Ketinimas kiekvieną filosofijos problemą suvesti į sintaksinio-semantinio pobūdžio problemą arba iš viso įrodyti jos neišsprendžiamumą pasirodė nerealizuojamas. Kai buvo teigiama, kad elementarių sakinių teisingumas nustatomas empiriškai, tai toks elementarių sakinių teisingumo kriterijaus klausimo sprendimas pavertė Vienos būrelio programą jau logine-gnoseologine koncepcija. Kai dėl programos gnoseologinės dalies, tai joje buvo nemaža subjektyviojo idealizmo. Realybės klausimas — tai ne pseudoklausimas, ką, beje, suprato ir neopozityvizmo atstovai. Ar egzistavo gamta iki žmogaus? Kadangi šis sakinyje neopozityvistiniais principais negalimas verifikuoti, tai jis turėtų būti pseudoproblema. Tačiau sveikas protas tuo nepatikėtų. Todėl M. Šlikas pateikė kitokį šios problemos aiškinimą: gamta egzistavo iki žmogaus ta prasme, kad jei žmogus būtų tuo metu gyvenęs, tai jis būtų pamatęs gamtą. Šitokio aiškinimo subjektyvizmas akivaizdus. Kad gamta egzistavo iki žmogaus — tai nėra ir loginė konstrukcija, patogi prielaida paleontologams ir kitiems mokslininkams, kaip tai teigė kiti neopozityvistai, nes tokiu atveju sakinyje „Gamta egzistavo iki žmogaus“ virsta konvencija.

Realybės klausimas nėra taip pat sintaksinė-semantinė problema. Sintaksinio-semantinio aparato pritaikymas egzistavimo problemai nagrinėti neišsprendžia ontologinio klausimo, kas egzistuoja ir kaip egzistuoja. Loginė analizė nepašalina tradicinių filosofijos problemų, nors tiesa yra ir tai, kad kai kurioms idealistinėms spekuliacijoms atmesti pakanka loginės analizės.

Pasirodo, kad mokslinių žinių sistemoje nėra grynų empirinių sakinių, kurie neturėtų neempirinio turinio, teorinio lygio žinių negalima suvesti į empirinio lygio žinias. Filosofijos abstrakcijos, jei jos teisingai sudarytos, būdamos teoriniais *konstruktais*, yra bendriausių tikrovės bruožų atspindys. Tad šie teoriniai konstruktai turi ir empirinį turinį.

Man atrodo, kad verifikavimo principas tarybinėje literatūroje, skirtoje neopozityvizmo kritikai, atmetamas vienašališkai. Yra jame ir racionali idėja, būtent ši. Kai pilnasis verifikavimas buvo pakeistas daliniu, tai ir šiuo atveju buvo manoma, kad teorinio lygio pažinimą galima suvesti į empirinį lygį. Tokia idealia sistema, kuri šią idėją realizuotų, buvo laikoma hipotetinė-deduktyvinė teorija. Šios teorijos idėja atsirado nepriklausomai nuo neopozityvizmo, kaip konkrečių loginių tyrimų išdava, neopozityvistai ją tik panaudojo savo interesais. Šioje teorijoje viena iš priemonių susieti teorinio lygio žinias su empirinio lygio žiniomis yra operaciniai apibrėžimai. Jie nurodo, kaip teoriniam konstruktui galima suteikti empirinę reikšmę, pavartojus eksperimentinę situaciją ir imant dėmesin

⁹ И. С. Нарский, Современный позитивизм, М., изд. АН СССР, 1961; В. С. Швырев, Неопозитивистская концепция эмпирического значения и логический анализ научного знания. Сб. «Философские проблемы современной формальной логики», изд. АН СССР, М., 1962; Философия марксизма и неопозитивизм, изд. МГУ, 1963.

eksperimentinės situacijos rezultatus. Kitaip tariant, reikia nurodyti tas operacijas, kurių dėka konstruktas sukuriamas.

Tegul Q_1 žymi patikrinamąją operaciją, Q_2 — patikrinamosios operacijos rezultatą, Q_3 — apibrėžiamąjį konstruktą. Gauname šią operacinio apibrėžimo formulę:

$$Q_1(x) \rightarrow [Q_2(x) \rightarrow Q_3(x)]$$

(ženklas „ \rightarrow “ žymi implikaciją).

Tarkime, kad reikia apibrėžti teorinį konstruktą „magnetas“. Tokiu atveju Q_1 reikia suteikti reikšmę „prinešti prie geležinių daiktų“, Q_2 — „pritraukti geležinius daiktus“, Q_3 — „būti magnetu“. Gauname: jei x prinešime prie geležinių daiktų, tai jei x pritraukia geležinius daiktus, x yra magnetas.

Tad operaciniai apibrėžimai išreiškia vieną pagrindinių verifikavimo principo teiginių: termino patikrinimo operacijų visuma sudaro mokslinę to termino prasmę. Tai labai racionalus teiginys, nurodąs, kad, jei vartojame kokį nors terminą, tai tas objektas, kurį duotasis terminas pažymi, turi egzistuoti arba turi būti nurodytos priemonės (veiksmai, operacijos), kurių dėka tą objektą būtų galima sukurti, jei jis kalbamuoju momentu neegzistuoja. Šią idėją taip pat akcentuoja konstruktyvinė logika, ir apskritai tai yra tiesiog blaivaus proto požiūris, kuriuo ir reikia vertinti mokslo ir filosofijos sąvokas.

Verifikavimo principo teiginys, kad termino patikrinimo operacijų visuma sudaro mokslinę to termino prasmę, išreiškia tą atvejį, kai, nesant galimybei nurodyti realias priemones (veiksnius, operacijas) sukurti objektui, kurį tas terminas pažymi, tai sakiniai apie tą objektą neturi mokslinės prasmės. Kadangi nėra realių priemonių sukurti objektui „niekas“, tai Hegelio bei Haidegerio šios rūšies teiginiai moksliniu požiūriu yra beverčiai. Kadangi nėra priemonių sukurti tokiam objektui, kaip „pasaulio siela“, tai visa V. Solovjovo šios rūšies teorija tėra pseudoteorija. Argi idealistinės spekuliatyvinės filosofijos atžvilgiu šis verifikavimo principo teiginys nėra XX a. Okamo skustuvus? Sakiniai apie objektus, kurių egzistavimas neįrodytas, tegali turėti vertę tik Hilberto ϵ -teoremos interpretacijoje.

M. Slikas rašė: „Nurodymas aplinkybių, kuriomis sakinyje yra teisingas, yra *tas pats*, kas jo prasmės nurodymas, ir nieko kita.

Ir šios „aplinkybės“, kaip mes dabar matėme, galiausiai turi būti atastos tame, kas duota jautimiškai (im Gegebenen). Kiekvieno sakinio *prasmė* galiausiai nustatoma išimtinai tuo, kas duota jautimiškai, ir jokių būdu ne kuo nors kitu.¹⁰ Pirmasis M. Sliko teiginys čia neabejotinai teisingas. Visas klausimas tėra tas, kad neopozityvistai nepajėgė sudaryti mokslinės metodologijos, nurodančios, kaip turi vykti sakinių teisingumo patikrinimas (ką dalinai matome iš kitų pateiktų M. Sliko minčių), nepateikė priemonių, kuriomis būtų galima nustatyti visas būtinas ir pakankamas sakinių teisingumo sąlygas. Dabar mes žinome, kad operacijų, kuriomis būtų galima sukurti objektą arba nurodyti, kaip jis atsiranda, nusakymas dar neišsemia visos tą objektą išreiškiančio termino mokslinės prasmės. Empirinių operacijų sukurti arba atsirasti objektui nurodymas yra būtina sąlyga sudaryti moksliskai prasmingiems sakiniams apie tą objektą, bet ji dar nėra pakankama. Kokio nors teiginio mokslinei prasmei atskleisti dar būtina tą teiginį nagrinėti sistemoje, t. y. sąryšyje su kitais teiginiais.

¹⁰ M. Schlick, *Positivismus und Realismus*, „Erkenntnis“, Bd. 3, H. 1, 1932, S. 7.

Žinoma, neopozityvizmo programos negatyvios dalies sukritikavimas yra kur kas didesnis darbas. Šiame straipsnyje atkreipiamas dėmesys tik į kai kuriuos to klausimo momentus.

Vilniaus Valstybinis
V. Kapsuko vardo universitetas
Filosofijos katedra

Įteikta
1965 m. balandžio mėn.

ВЫСКАЗЫВАНИЯ И ПСЕВДОВЫСКАЗЫВАНИЯ

Р. ПЛЕЧКАИТИС

Резюме

С семантико-синтаксической точки зрения различаются 4 основных значения: истинность, ложность, псевдозначение и бессмысленность, или абсурд. Если в высказываниях фигурируют имена предметов, то сами эти предметы должны существовать. В противном случае высказывания с именами несуществующих предметов становятся псевдовысказываниями (при условии, что они не являются высказываниями о существовании). Однако введение несуществующих предметов в науку оправданно в смысле ε -теоремы Гильберта.

Имеются несколько причин появления бессмысленных высказываний: незаконченное высказывание, произвольное искусственное образование знаков, синтаксически неправильное образование, несоблюдение требований, установленных теорией логических типов и др. В силу прагматических моментов иногда трудно провести четкую грань между псевдовысказываниями и бессмыслицей.

С точки зрения негативной функции неопозитивистской программы высказывания традиционной философии суть псевдовысказывания. В статье указаны общие причины несостоятельности данного утверждения. Однако принцип верификации не следует отбрасывать полностью, как это часто делается в литературе, посвященной критике неопозитивизма. Положение о том, что совокупность проверочных операций термина составляет его научный смысл, является рациональным. Если употребляется термин, обозначающий какой-то предмет, то последний должен существовать, должны быть указаны средства (действия, операции), с помощью которых можно его построить. Эту идею подчеркивает и конструктивная логика; эта идея вообще выражает точку зрения здравого смысла.